सामान्य निर्देश :-

अस्मिन् प्रश्नपत्रे चत्वारः खण्डाः सन्ति -

खण्डः 'क' - अपठित-अवबोधनम्
खण्डः 'ख' - रचनात्मक-कार्यम्
खण्डः 'ग' - अनुप्रयुक्त-व्याकरणम्
खण्डः 'घ' - पठित-अवबोधनम्

General Instructions :

Read the following instructions carefully and follow :

(1) This question paper contains four sections - Unseen Passage, Creative Writing Skill, Applied Grammar and Text-books.
(2) Section A (Unseen Passage) contains four parts and attempt all parts with choice as given there, based on specific instructions given in the question itself.
(3) Section B (Creative Writing Skill) contains three questions. Attempt all three questions based on specific instructions given in the question itself.
(4) Section C (Applied Grammar) contains seven questions which choice as given there. Attempt all seven questions based on specific instructions given in the question itself.
(5) Section D (Text-Books Based Question) contains seven questions with choice as given there. Attempt all seven questions based on the specific instructions given in the question itself.

खण्डः-क

अपठित-अवबोधनम्

1. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत।

अस्माकम् देशः प्राचीनकालादेव प्राकृतिक-पर्यावरणस्य पोषकः । वैदिककाले यद्यपि पर्यावरणस्य प्रदूषणस्य समस्या नासीत् तथापि वेदेषु स्थाने-स्थाने ऋषीणां पर्यावरणविषयकं चिन्तनं दृश्यते । अद्य पर्यावरण-प्रदूषणं संसारस्य भीषणतमा समस्या वर्तते, परं जनाः अस्याः गाम्भीर्यं न अनुभवन्ति । पर्यावरणं रक्षणीयं वृक्षाः रोपणीयाः रक्षणीयाः च इति शृण्वन्तः उद्घोषयन्तः अपि वयं प्रतिदिनं तेषां कर्तनं पश्यामः । 'प्लास्टिक' इति रसायनेन निर्मितवस्तूनि पर्यावरणाय हानिकराणि इति जानन्तः अपि जनाः एतेषां प्रयोगं बाहुल्येन कुर्वन्ति । पर्यावरणप्रदूषकं धूमं क्षिपतां वाहनानाम् औद्योगिक-यन्त्रागाराणां सङ्ख्या निरन्तरं वर्धमाना अस्ति । यद्यपि विकासाय नवीनाः आविष्काराः, अपेक्षिताः परं सञ्चाराय विस्तृताः सुरक्षिताः मार्गाः जनानां कृते अपि आवश्यकाः एव। यदि पर्यावरणं प्राणिजीवनाय अनुकूलं न भविष्यति तर्हि पृथिव्यां जीवनमेव असम्भवं भविष्यति तदा भौतिकनिकासेन किम् ! अतः सर्वकारः जनसहयोगेन सर्वथा पर्यावरणरक्षणाय यत्नशीलः भवेदिति ।

(अ) एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)
(i) के रोपणीयाः रक्षणीयाः च ?
(ii) कदा पर्यावरणस्य प्रदूषणस्य समस्या नासीत् ?
(iii) अस्माकं देशः कस्य पोषकः ?

(ब) पूर्णवाक्येन लिखत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)
(i) किं जानन्तः जनाः प्लास्टिक-निर्मितवस्तूनां प्रयोगं बाहुल्येन कुर्वन्ति ?
(ii) यदि पर्यावरणं प्राणिजीवनाय अनुकूलं न भविष्यति तर्हि किं भविष्यति ?
(iii) केषां सङ्ख्या निरन्तर वर्धमाना अस्ति ?

(स) अस्य अनुच्छेदस्य कृते उपयुक्तं शीर्षकं संस्कृतेन लिखत ।

(द) यथानिर्देशम् उत्तरत - (केवलं प्रश्नत्रयम्)

(i) 'जनाः अस्याः गाम्भीर्यं न अनुभवन्ति' अत्र किं क्रियापदम् ?
(a) जनाः (b) अत्र
(c) अस्याः (d) अनुभवन्ति

(ii) 'नवीनाः' इति विशेषणपदस्य विशेष्यपदं किम् ?
(a) जनाः (b) आविष्काराः
(c) अपेक्षिताः (d) मार्गाः

(iii) 'शोषकः' इति पदस्य किं विलोमपदं गद्यांशे प्रयुक्तम् ?
(a) विषयः (b) चिन्तनीयः
(c) सरलः (d) पोषकः

(iv) 'वयं प्रतिदिनम् तेषां कर्तन पश्यामः।' अस्मिन् वाक्ये 'पश्यामः' क्रियायाः कर्तृपदं किं प्रयुक्तम् ?

(a) वयम् (b) तेषाम्

(c) प्रतिदिनम् (d) कर्तनम्

खण्डः-ख

रचनात्मक-कार्यम्

2. भवती प्रभा अस्ति । स्वमातरम् प्रति स्वस्वास्थ्यविषये लिखितम् इदं पत्रं मञ्जूषायाः सहायतया पुनः सम्पूर्णं लिखतु ।

विद्यालयपरिसरः

(i) __________

समादरणीयाः (ii) _________ ,

सादरं प्रणामाः ।

अत्र कुशलं तत्रास्तु । सम्प्रति मम (iii) ___ परीक्षा सञ्चरति । अत्र छात्रावासे पठनस्य वातावरणं तु शोभनं वर्तते । अत्र अध्यापकाः अपि च अतीव कर्मठाः सन्ति । अतः पठनस्य कार्यं (iv) ___ एव भवति, परन्तु अध्ययनकारणात् शयनस्य भोजनस्य च (v) ___ एव न प्राप्यते । अतः अद्यत्वे मम (vi) ___ सुष्ठु नास्ति । अहं (vii) ___ पीडिता अस्मि । परं काचिद् अपि (viii) ___ नैव करणीया । आशासे अहं शीघ्रमेव पूर्णतया स्वस्था भविष्यामि । परीक्षायाः अनन्तरं (ix) ___ आगमिष्यामि । तदा वयं मिलित्वा भ्रमणाय वाराणसीनगरं गमिष्यामः । पित्रे (x) ___ ।

भवत्याः पुत्री

प्रभा

मञ्जूषा

वार्षिकी, शिमलातः, ज्वरेण, मातृचरणाः, गृहम्, स्वास्थ्यम्, समुचितम्, नमः, समयः, चिन्ता ।

3. प्रदत्तं चित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया पञ्च वाक्यानि संस्कृतेन लिखत ।

मञ्जूषा

उद्यानम्, धावतः, जनौ, वातावरणम, नगरस्य, महिला, वृक्षाः, साधारणम्, विशालभवनानि, बसस्थानम्, स्वच्छम्, प्रतीक्षाम्, तिष्ठन्ति, अवकरपात्रम् ।

अथवा

मञ्जूषाप्रदत्तशब्दानां साहाय्येन निम्नलिखितं विषयम् अधिकृत्य न्यूनातिन्यूनं पञ्चभिः संस्कृतवाक्यैः एकम् अनुच्छेदं लिखत ।

'वृक्षाः अस्माकं मित्राणि'

मञ्जूषा

वृक्षाः, सत्पुरुषाः, परोपकारम्, छाया, फलानि, पुष्पाणि, जनाः, पवनः, काष्ठम्, शीतलः, स्वास्थ्याय, आवश्यकम्, पथिकः, आनन्दम्, अनुभवन्ति, भूमेः संरक्षणम्, वर्षा, पक्षिभ्यः वासः ।

4. अधोलिखितानि वाक्यानि संस्कृतभाषया अनूद्य लिखत । (केवलं वाक्यपञ्चकम्)

(i) कल तुम कहाँ गए थे ?
Where did you go yesterday?
(ii) घर के बाहर मत खेलो ।
Do not play outside the home.
(iii) भारत ऋषियों की भूमि है ।
Bharat is the land of saints.
(iv) हमारा जीवन अनुशासित होना चाहिए ।
Our life should be disciplined.
(v) मैं अपने जन्मदिन पर देवालय जाऊँगा ।
I will go to the temple on my birthday.
(vi) हम बाग में खेलते हैं ।
We play in the garden.
(vii) बालक मित्रों के साथ पढ़ता है ।
The child studies with friends.

खण्ड:-ग
अनुप्रयुक्त-व्याकरणम्

5. अधोलिखितवाक्येषु रेखङ्कितपदेषु सन्धिं सन्धिच्छेदं वा कुरुत । (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)

(i) क्रुद्धः सिंहः इतस्ततः धावति ।
(ii) प्रकृतिः + एव शरणम् ।
(iii) उदीरितः + अर्थः पशुनापि गृह्यते ।
(iv) अचिरादेव चण्डवातेन सह प्रवर्षः समजायत ।
(v) माम् नय अस्मात् + नगरात् बहुदूरम् ।

6. अधोलिखितवाक्येषु रेखङ्कितपदानां समासं विग्रहं वा प्रदत्तविकल्पेभ्यः चित्वा लिखत (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)

(i) सः भारवेदनया क्रन्दति स्म ।
(a) भारम् वेदनया (b) भारस्य वेदनया
(c) भारेण वेदनया (d) भाराय वेदनया

(ii) प्रस्तरतले लतातरुगुल्मा मे भवन्तु पिष्टाः ।
(a) लता च तरुः च (b) लता च तरवः च
(c) लताः च गुल्माः च (d) लताः च तरवः च गुल्माः च

(iii) रामस्य समीपम् उपसृत्य प्रणम्य च ।
(a) उपरामम् (b) उपरामेण
(c) उपरामः (d) उपरामस्य

(iv) को भेदः पिकः च काकः च तयोः ।
(a) पिककाकम् (b) पिककाकयोः
(c) पिककाकस्य (d) पिककाकाः

(v) विमूढधीः मधुरं न वदति ।
(a) विमूढा धीः (b) विमूढः धीः
(c) विमूढाः धियः (d) विमूढा धीः यस्य सः

7. अधोलिखितवाक्येषु रेखङ्कितपदानां प्रकृति-प्रत्ययौ संयोज्य विभज्य वा उचितम् उत्तरं विकल्पेभ्यः चित्वा लिखत : (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)

(i) भगवान् वाल्मीकिः वधूः इति ।
(a) भग + वन् (b) भग + मतुप्
(c) भग + वतुप् (d) भग + कवतु

(ii) सर्वेषामेव मत्कृते <u>महत् + त्व</u> विद्यते ।

(a) महत्ता (b) महत्त्वम्

(c) महत्त्वः (d) महात्वम्

(iii) किं <u>नामधेया</u> युवयोर्जननी ।

(a) नामधेय + तल् (b) नामधेय + त्व

(c) नामधेय + क्त्वा (d) नामधेय + टाप्

(iv) देशस्य सेवा सर्वेषां <u>नीति + ठक्</u> कर्तव्यम् भवेत् ।

(a) नैतिकम् (b) नैतिकी

(c) नैतिकः (d) नैतिक

(v) नृत्यातिरिक्तं का तव <u>विशेषता</u> ?

(a) विशेष + टाप् (b) विशेष + क्त

(c) विशेष + तल् (d) विशेष + क्तवतु

8. वाच्यानुसारं उचितपदैः रिक्तस्थानानि पूरयित्वा अधोलिखितं संवादं पुनः लिखत : (केवलं प्रश्नत्रयम्)

(i) मोहनः - रमे ! किं तत्र शालायाम् गायकः गीतानि गायति ।

रमा - आम्, तत्र गायकेन गीतानि ___ ।

(a) गायति (b) गायन्ति

(c) गीयन्ते (d) गीयते

(ii) मोहन : - किं कापि बाला तत्र नृत्यति ?

रमा - आम्, तत्र तु द्वे बाले ___ ।

(a) नृत्यति (b) नृत्यतः

(c) नर्तिष्यतः (d) नृत्यन्ति

(iii) मोहनः - किम् इदानीं त्वम् अपि तत्र गच्छसि ?

रमा - आम्, ___ अपि तत्र गम्यते ।

(a) अहम् (b) वयम्

(c) मया (d) त्वया

(iv) मोहनः - अरे ! गुरुः आयाति । अहं तु ___ प्रणमामि ।

(a) गुरुम् (b) गुरुः

(c) गुरवे (d) गुरोः

9. कालबोधकशब्दैः अधोलिखित-दिनचर्यां पूरयत : (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) :-

(i) अहं नित्यं रात्रौ (8:30) भोजनं करोमि ।

(ii) तदन्तरं (8:45) भ्रमणाय गच्छामि ।

(iii) तदा (9: 30) मनोरञ्जनाय दूरदर्शनं पश्यामि ।

(iv) दूरदर्शनं दृष्ट्वा (10:00) पठनं करोमि ।

(v) रात्रौ (11: 15) अहं स्वपिमि ।

10. मञ्जूषायां प्रदत्तैः उचितैः अव्ययपदैः अधोलिखितवाक्येषु रिक्तस्थानानि पूरयत : (केवलं त्रयम्)

(i) ते सभायां ___ मा वदेयुः ।

(ii) यदि त्वं मां मुक्त्वा यासि ___ वेलाप्यवेला स्यात् ।

(iii) यूयम् ___ प्रयासं कुरुत ।

(iv) मार्गेषु ___ अवकरं न क्षिपेयुः ।

मञ्जूषा

तदा, इतस्ततः, वृथा, अपि ।

11. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कित - अशुद्धपदाय उचितपदं चित्वा वाक्यानि पुनः लिखत । (केवलं प्रश्नत्रयम्)

(i) <u>पवनं</u> वेगेन वहति ।

(a) पवन (b) पावनम्

(c) पवन:　　　　(d) पवनेन

(ii) अहं आम्रं खादति ।

(a) खादामि　　　　(b) खादत:

(c) खादसि　　　　(d) खादाम:

(iii) मोहन: गृहं तत्रास्ति ।

(a) मोहनम्　　　　(b) मोहनात्

(c) मोहने　　　　(d) मोहनस्य

(iv) भवान् श्वः कुत्र गच्छति ?

(a) गमिष्यति　　　　(b) अगच्छत्

(c) गच्छतु　　　　(d) आगमिष्यति

खण्ड:-घ

पठित-अवबोधनम्

12. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत ।

कश्चन निर्धनो जनः भूरि परिश्रम्य किञ्चिद् वित्तमुपार्जितवान् । तेन वित्तेन स्वपुत्रम् एकस्मिन् महाविद्यालये प्रवेशं दापयितुं सफलो जातः । तत्तनय: तत्रैव छात्रावासे निवसन् अध्ययने संलग्नः समभूत् । एकदा स पिता तनूजस्य रुग्णतामाकर्ण्य व्याकुलो जातः पुत्रं द्रष्टुं च प्रस्थितः । परमर्थकार्श्येन पीडितः स बसयानं विहाय पदातिरेव प्राचलत् । पदातिक्रमेण संचलन् सायं समयेऽप्यसौ गन्तव्याद् दूरे आसीत् । निशान्धकारे प्रसृते विजने प्रदेशे पदयात्रा न शुभावहा 'इति विचार्य स पार्श्वस्थिते ग्रामे रात्रिनिवासं कर्तुं कञ्चिद् गृहस्थमुपागतः ।

करुणापरो गृही तस्मै आश्रयं प्रायच्छत् ।

(i) एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)

(क) कीदृशः जनः भूरि परिश्रम्य किञ्चिद् वित्तमुपार्जितवान् ?

(ख) तनय: कुत्र निवसन् अध्ययने संलग्नः समभूत् ?

(ग) करुणापरो गृही कस्मै आश्रयं प्रायच्छत् ?

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)

(क) स पिता किमर्थं व्याकुलो जातः ?

(ख) स: किं विचार्य पार्श्वस्थिते ग्रामे रात्रिनिवासं कर्तुं कञ्चिद् गृहस्थमुपागतः ?

(ग) अर्जितेन वित्तेन स: जन: किम् अकरोत् ?

(iii) निर्देशानुसारम् उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)

(क) "परमर्थकार्श्येन पीडितः स : बसयानं विहाय पदातिरेव प्राचलत्" अत्र वाक्ये कर्तृपदं किम् ?

(ख) 'करुणापर : ' इति विशेषणपदस्य विशेष्यपदं किम् ?

(ग) पुत्रस्य' इति पदस्य किं पर्यायपदं गद्यांशे प्रयुक्तम् ?

13. अधोलिखितं पद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत।

वायुमण्डलं भृशं दूषितं न हि निर्मलं जलम् ।
कुत्सितवस्तुमिश्रितं भक्ष्यं समलं धरातलम् ॥
करणीयं बहिरन्तर्जगति तु बहु शुद्धीकरणम् । शुचि...।।

(i) एकपदेन उत्तरत—(केवलं प्रश्नद्वयम)

(क) जलं कीदृशं न अस्ति ?

(ख) समलं किम् अभवत् ?

(ग) भृशं दूषितं किम् अस्ति ?

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)

(क) मनुष्यै : कि करणीयम् ?

(ख) भक्ष्यं कीदृशं जातम् ?

(ग) शुद्धीकरणं कुत्र करणीयम् ?

(iii) भाषिककार्यम् - (केवलं प्रश्नद्वयम्)

(क) 'बहु' इति पदस्य पर्यायपदं किमस्ति ?

(ख) 'अन्तर्' इति पदस्य विपर्ययपदं किम् ?

(ग) 'जलम्' इति पदस्य विशेषणपदं किम् ?

14. अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत।

(एतस्मिन्नेव काले व्याघ्रचित्रकौ अपि नदीजलं पातुमागतौ एतं विवादं श्रुणुतः वदतः च)
व्याघ्रचित्रकौ—अरे किं वनराजपदाय सुपात्रं चीयते ? एतदर्थं तु आवामेव योग्यौ ! यस्य कस्यापि चयनं कुर्वन्तु सर्वसम्मतया।
सिंह: - तूष्णीं भव भो : । युवामपि मत्सदृशौ भक्षकौ न तु रक्षकौ । एते वन्यजीवा: भक्षकं रक्षकपदयोग्यं न मन्यन्ते अतएव विचारविमर्शः प्रचलति ।
बक: - सर्वथा सम्यगुक्तम् सिंहमहोदयेन । वस्तुतः एव सिंहेन बहुकालपर्यन्तं शासनं कृतम् परमधुना तु कोऽपि पक्षी एव राजेति निश्चेतव्यम् अत्र तु संशीतिलेशस्यस्यापि अवकाशः एव नास्ति ।
सर्वे पक्षिण: - आम् आम् - कश्चित् खग: एव वनराज: भविष्यति इति ।

(i) एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)
(क) कौ नदीजलं पातुमागतौ ?
(ख) 'तूष्णीं भव' इति क: कथयति ?
(ग) किमर्थं सुपात्रं चीयते ?
(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)
(क) तत्र किमर्थं विचारविमर्शः प्रचलति ?
(ख) अधुना किं निश्चेतव्यम् ?
(ग) सर्वे पक्षिणः किं कथयन्ति ?
(iii) भाषिककार्यम् -
(क) 'एतस्मिन्नेव काले व्याघ्रचित्रकौ अपि नदीजलं पातुम् आगतौ' वाक्ये किं कर्तृपदम् प्रयुक्तम् ?
(ख) 'पक्षिण:' इति विशेष्यपदस्य विशेषणपदं किम् ?
(ग) 'कलहम्' इति पदस्य किं पर्यायपदं गद्यांशे प्रयुक्तम् ?

15. रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत। (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)

(i) आत्मकल्याणम् इच्छन् नरः कदापि <u>परेषाम्</u> अहितं कर्म न कुर्यात् ।
(ii) अयम् <u>अन्येभ्यो</u> दुर्बल:।
(iii) पुरा त्वया <u>मह्यं</u> व्याघ्रत्र्यं दत्तम् ।
(iv) <u>चातक:</u> वने वसति ।
(v) तपोवनवासिन: जननीं <u>देवीनाम्ना</u> आह्वयन्ति ।

16. मञ्जूषाया: सहायतया अधोलिखितश्लोकस्य अन्वयं पूरयत।

मृगा मृगै: सङ्गमनुव्रजन्ति,
गावश्च गोभि: तुरगास्तुरङ्गै: ।
मूर्खाश्च मूर्खै: सुधिय: सुधीभि:,
समान-शील-व्यसनेषु सख्यम् ॥

अन्वय:-
मृगा: (i) ____ गावश्च गोभि: (ii) ____ तुरङ्गै:, मूर्खा: मूर्खै:, सुधिय: सुधीभि: सङ्गम् (iii) ____ । (iv) ____ समान-शील व्यसनेषु (भवति)।

मञ्जूषा

सख्यम्, मृगै:, तुरगा:, सङ्नम् ।

अथवा

अधोलिखितश्लोकस्य भावार्थं मञ्जूषात: उचितपदानि चित्वा पूरयत ।

आचार: प्रथमो धर्म: इत्येतद् विदुषां वच:।
तस्माद् रक्षेत् सदाचारं प्राणेभ्योऽपि विशेषतः ॥

भावार्थ:-
अस्य भावोऽस्ति यत् सदाचारः जनानां (i) ____ धर्म: अस्ति, इति (ii) ____ कथयन्ति अतएव जनै: (iii) ____ रक्षा प्राणेभ्य: अपि (iv) ____ करणीया।

मञ्जूषा

विद्वांस:, विशेषतया, प्रथम:, सदाचारस्य ।

17. अधोलिखितानि वाक्यानि घटनाक्रमानुसारं संयोज्य पुनः लिखत ।

(i) व्याघ्र: तां व्याघ्रमारीं मत्वा अधावत् ।
(ii) तस्य भार्या बुद्धिमती आसीत् ।
(iii) मार्गे सा एकं व्याघ्रं ददर्श ।
(iv) बुद्धिमती व्याघ्रजाद् भयात् मुक्ताऽभवत् ।
(v) तत्र राजसिंह: नाम राजपुत्र: वसति स्म ।
(vi) अस्ति देउलाख्यो नाम ग्राम:।
(vii) सा पुत्रद्वयोपेता पितुर्गृहं प्रति चलिता ।
(viii) सा वाक्चातुर्येण बुद्धे: च प्रयोगेन व्याघ्रं भयभीतं कृतवती ।

18. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां प्रसङ्गानुकूलम् उचितार्थं चित्वा लिखत। (केवलं प्रश्नत्रयम्)

(i) एक: दुर्बल: बलीवर्द: भूमौ पपात ।
(a) गौ: (b) धेनु:
(c) वृषभ: (d) महिष:

(ii) तदा तत्र सुराधिप: आगच्छत् ।
(a) नृप: (b) कृषक:
(c) धेनु: (d) इन्द्र:

(iii) नराणां प्रथम: शत्रु: आलस्यम् अस्ति ।
(a) मानव: (b) मित्रम्
(c) रिपु: (d) सहायक:

(iv) फलच्छायासमन्वित: वृक्ष: सेवितव्य: ।
(a) तरु: (b) खग:
(c) छाया (d) मानव: